

ROME

De geschiedenis van Rome schrijf je niet in één boek en wat ze aan sporen heeft achtergelaten vat je niet samen op enkele bladzijden. Niet voor niets noemt men haar de "Eeuwige Stad". Het is de stad van de "Oude Romeinen", die eeuwenlang haast vanzelfsprekend de wereld regeerden. Het is de stad van de eerste christenen, die hier de basis hebben gelegd van 2.000 jaar Christendom. Het is de stad van de Pausen, die in een steeds wisselende curve van grootheid en verval, van praal en eenvoud, het wel en wee van hun stad hebben meegemaakt. Een stad die ettelijke keren geplunderd en platgebrand werd, maar telkens opnieuw weer opgebouwd. De Hoofdstad van Italië.

Maar bovenal is het de stad van haar bewoners. Want ook al is door de explosieve toename van het inwonersaantal het begrip "Romein" gedurende de laatste eeuw wat verwaterd, ook al zijn sommige "volkswijken" (zoals Trastevere bij de S. Maria) vrij exclusief geworden, toch zie je er nog kinderen op straat!

Van Rome, zo zegt men, denk je na 3 dagen dat je er wat van gezien hebt, weet je na 3 maanden dat je er niets van kent en beseft je na 30 jaar dat een mensenleven nauwelijks volstaat om het te begrijpen. Toch mag dit geen reden zijn om uit Rome weg te blijven, wel integendeel. Naast de bedenking dat je aan Rome moet "beginnen" om de waarheid van dit "statement" na te gaan, heeft de complexiteit van Rome zo zijn redenen.

Als geen ander is deze stad de synthese van onze

Westerse beschaving. Alleen: waar het in andere steden meestal volstaat om de moderne "schil" er van af te pellen om tot de kern van haar geschiedenis te komen, moet je dat in Rome een keer of vier doen. En dan is de term pellen niet al te gelukkig gekozen: Het Colosseum is vanaf zijn eerste bouwfase nooit uit het stadsbeeld verdwenen, terwijl het Mithraeum onder de S. Clemente (vlakbij en twee eeuwen jonger) wel 15 m. onder de grond ligt!

Je moet je daarenboven realiseren dat Rome al in de vroege keizertijd méér dan 1 miljoen inwoners telde, en dat Horatius meer dan een half uur nodig had om van in het centrum van de stad (de Via Sacra) naar de buurt van het Vaticaan te wandelen. Op die tijd ben je dwars doorheen (het naar Middeleeuwse normen toch grote) Brugge gestapt!

Om geen (culturele en historische) "indigestie" op te lopen moet je daarom niet enkel selectief zijn in wat je bezoekt, je moet je ook een beetje oriënteren in de tijd. Precies daarin willen we je met deze gids helpen: een bruikbare beschrijving bieden van de monumenten, kerken en musea die je gaat bezoeken, én een gericht overzicht geven van de belangrijkste perioden uit het verleden van de Eeuwige Stad. We zullen er zorgvuldig op letten dat we je niet "dood drukken" met data, en namen van keizers en pausen (hier zijn we al aan nr. 265!).

We zullen wel telkens hieraan (enkele van) de voornaamste overblijfselen c.q. monumenten koppelen.

GESCHIEDENIS VAN ROME

1. De stichting van Rome en het "Koninkrijk."

De traditionele stichtingsdatum van Rome is 753 v. Chr. Maar op de heuvels bij de benedenloop van de Tiber woonden al eeuwen vroeger herders en boeren. In deze eerste fase had Rome een aristocratische bestuursvorm, waarin een primus inter pares - een "koning" - de hoogste macht bezat en bijgestaan werd door een "senaat" van "patriciërs", rijke grondeigenaars. Al vroeg kwam Rome in de invloedssfeer van de Etrusken, die op de duur ook de koningen

leverden.

Uit deze periode zijn er niet veel resten meer zichtbaar. Op de Palatijn wijzen paalgaten op de oudste vormen van bewoning. In de Z.-O.-hoek van het Forum, dat toen is drooggelegd, zijn de fundering van de Regia (ambtswoning van de Opperpriester) en enkele oude graven tekenen van die tijd.

2. De Republiek.

Toen in 509 v. Chr. de laatste koning verjaagd werd, bevrijdde Rome zich eigenlijk van de Etruskische overheersing. De aristocratische bestuursvorm bleef bestaan, maar er werden strikte regels opgesteld over de duur (1 jaar) van de ambtsuitoefening en het aantal (minstens 2) van de ambtsdragers. De macht kwam dan wel formeel aan het volk toe ("comitia"), maar het echte gezag ("auctoritas") was in handen van de "senaat". En ook al zouden mensen uit het gewone volk (de "plebs") in de loop van de eeuwen toegang krijgen tot zelfs de hoogste ambten, Rome is nooit een democratie geworden.

Toch bleek het samengaan van volk en senaat

("Senatus PopulusQue Romanus") een combinatie te zijn die werkte! Geleidelijk aan gingen ze heersen over Latium en Italië. En toen ze na de overwinning op Carthago (in 202 v. Chr.) in de feiten baas waren over het Westelijk Middellandse-Zeegebied, lag ook het Oosten voor hen open. Nog vóór het begin van onze jaartelling was de Middellandse Zee een "Mare Nostrum", een Romeinse binnenzee, geworden.

In die 2 eeuwen veranderde de stad en haar bevolking fundamenteel. Zowel militair (het ontstaan van een beroepsleger), economisch (de opkomst van een soort industriële landbouw - met slaven als goedkope arbeidskrachten -, de zgn. "latifundia", en

enorme winsten uit de handel), cultureel (de Griekse kunst, taal en cultuur "veroverden" a.h.w. Rome) en religieus (het officiële polytheïsme werd puur formalistisch) werden de oude waarden op hun kop gezet.

Dit moest politieke gevolgen hebben. Vanuit idealistische overwegingen (de Gracchen, die de steeds groeiende verpauperde massa in Rome aan land wilden helpen) en later vanuit persoonlijke ambities (met als voornaamste Caesar, die ongegeneerd naar de allenheerschappij streefde) groeide er een beweging (de "Populares"), die na een

3. De Keizertijd.

Waar Caesar faalde, slaagde zijn adoptiefzoon Augustus wel: hij werd de feitelijke alleenheerser ("princeps", later "Caesar" of "Keizer") toen hij in 31 v. Chr. zijn rivaal M. Antonius versloeg. Drie eeuwen lang zou Rome, de "Caput Rerum", ook het feitelijke centrum zijn van waaruit heel de wereld werd bestuurd. Hoe de opvolging ook gebeurde (dynastisch, door een staatsgreep, door de keuze van de zittende princeps, een enkele keer door de keuze van de senaat), het apparaat bleek sterk genoeg om alle schokken op te vangen. Het absolute hoogtepunt was de 2de eeuw, toen de keizers, slechts 5 over een periode van bijna 100 jaar, de "Pax Romana" een reële inhoud konden geven.

Maar vanaf de opvolging van Commodus (192) liep het fout: de hele 3de eeuw door is er politieke en militaire onrust: in nauwelijks 90 jaar (192-284) "versleet" Rome 29 (!) keizers. De strakke hand van Diocletianus stelde orde op zaken, maar zette door de oprichting van "satelliet-hoofdsteden" (ongewild) het feitelijke einde van het politieke machtscentrum "Rome" in. 30 jaar daarna trok Constantijn met heel zijn administratie naar Constantinopel, en nog eens 80 jaar later (in 395) splitste Theodosius het Oosten definitief af. De praal en de pracht van Rome stond dan helemaal niet meer in verhouding tot haar werkelijke macht, en het was slechts een kwestie van tijd tot het West-Romeinse Rijk ook in naam ophield te bestaan (476).

Ondertussen had zich in Rome een andere "autoriteit" gevormd. Sinds Constantijn, door het Edict van Milaan (313), het Christendom officieel erkend had, en vooral sinds Theodosius in 393 deze eredienst tot staatsgodsdienst had verheven, profileerde de Paus zich steeds nadrukkelijker als opvolger van Petrus. Waar de bisschop van Rome tot dan hooguit een "primus inter pares" was, wierp hij zich nu op als het hoofd van de Kerk. Dat werd hem niet overal in dank afgenomen (de patriarch van Constantinopel zou dit nooit accepteren en uiteindelijk de Oosterse Kerk afsplitsen van Rome), maar hij had sterke troeven. Hij was de hoeder van de graven van Petrus en Paulus en van talloze martelaren, en zijn paleis en de grote basilieken waren op de maat van de grote keizerlijke monumenten gebouwd.

Maar vooral: hij bleef in Rome, ook toen het slecht ging. En toen de "barbaren" het Westen overspoelden, was de enige structuur die min of meer recht bleef die van de kerkelijke organisatie, die zich soms parallel met, maar meestal volledig geïntegreerd in de oude keizerlijke organisatie had

reeks burgeroorlogen het feitelijke einde van de Republiek veroorzaakte.

Ook uit deze tijd zijn er relatief weinig monumentale resten overgebleven. Stukken van de oude muren uit de 4de eeuw v.Chr., de "plattegrond" van het Circus Maximus en de 2 tempels bij het "Forum Boarium", zijn zowat de enige in het oog springende sporen. Maar dé Republikeinse plek bij uitstek is natuurlijk het "Forum Romanum": ook al zijn de opgegraven monumenten meestal later herbouwd, hun oorsprong en zeker hun betekenis halen ze uit de Republiek.

ontwikkeld. En terwijl het Oosten - zonder er zich van bewust te zijn - volledig verschrompelde, werd in het Westen de basis gelegd voor een ander soort Christendom dat nog eeuwenlang "expansief" zou zijn.

Zo goed als alle grote monumenten uit het "Oude Rome" dateren uit de Keizertijd.

Ofwel zijn het "remakes" (in de zgn. "Augusteïsche" stijl), zoals de grote tempels op het Forum, ofwel producten van een steeds monumentaler wordende architectuur. Een kort overzicht:

- **de late 1ste eeuw vóór en volle 1ste eeuw na Chr.**: de keizerfora, de grote theaters, de "ontsluiting" van het oude Marsveld, het Colosseum, de eerste grote thermengebouwen (Titus) en aquaducten, de paleizen op de Palatijn, het eerste grote mausoleum (Augustus).
- **de 2de eeuw**: vooral onder Trajanus en Hadrianus werd de traditie van de vorige eeuw verder gezet: het laatste (en grootste) keizerforum (met de Markt van Trajanus), de thermen van Trajanus, de indrukwekkende tempel van Venus en Roma, het nog imposantere Pantheon, het mausoleum van Hadrianus en, weliswaar helemaal op het einde van de eeuw, de laatste uitbouw van de paleizen op de Palatijn (Septimius Severus).
- **de 3de eeuw**: helemaal in het begin van die eeuw bouwde Caracalla het tot dan toe grootste thermencomplex, maar dan viel de monumentale bouwactiviteit stil. Het is tekenend dat het grootste bouwwerk de imposante Muur van Aurelianus was! Pas onder Diocletianus (284-305) zag men het weer groots: zijn thermengebouw werd het meest indrukwekkende ooit.
- **de 4de eeuw**: met Constantijn zou de bouwkunst in Rome tegelijk een hoogtepunt bereiken en een nieuwe wending krijgen. De basilica even boven het Forum is het summum van de keizerlijke architectuur. Maar van dan af gingen de middelen vooral naar de Christelijke architectuur, met vooraan de grote basilieken van Constantijn (de Sint Jan, de Sint Pieter en de Sint Paulus). De eerste "tituli" ("huiskerken") werden echte kerken (zoals de S. Clemente, de S. Pudenziana).
- **de 5de eeuw**: na de verwoesting door de Goten (410) is er nog even een opbloei met o.m. de bouw van de 4de grote basiliek (de Maria Maggiore) en een titulus als de S. Sabina. Maar vanaf de 2de helft van de eeuw gaat het steil bergaf.

4. De Middeleeuwen.

Rome bleef, nadat de grootste verwarring ten gevolge van de "doortocht" van de "barbaarse" Germaanse stammen was weggeëbt, formeel nog een tijd afhankelijk van de Oost-Romeinse Keizer (zijn voornaamste steunpunt in Italië was Ravenna geworden). Maar geleidelijk aan zou de Paus "kiezen" voor het Westen en een soort van bondgenootschap aangaan met het Frankisch-Karolingische Rijk, dat a.h.w. bezegeld werd bij de kroning van Karel de Grote in de Sint Pieter in 800.

Tegelijkertijd werd hiermee de basis gelegd van een eeuwenlange betwisting om de "Investituur": de vraag namelijk wie nu eigenlijk het laatste woord had, de Paus of de Keizer (van het Heilig Roomse Rijk!). Die wirwar van feodale belangen en afhankelijkheden, van een opkomend "gemeentelijk" bewustzijn (zoals overal elders in Italië) en van een Paus die ook wereldlijke macht nastreefde, leidde tot een bijzonder complexe geschiedenis, waarin de Paus geregeld de stad moest verlaten om zijn vege lijf te redden.

In het begin van de 14de eeuw was de invloed van de Fransen zo groot geworden dat ze er in slaagden de "Heilige Stoel" naar Avignon te verhuizen (1305-1370). Het al niet zo grote Rome verwerd in die jaren tot een groot dorp.

Vanaf de 2de helft van de 5de eeuw begint in Rome de periode van de "recyclage"! Zelfs grootse maquettes kunnen ons niet volledig laten aanvoelen wat voor een onvoorstelbare hoeveelheid "materiaal" er in de keizertijd vanuit alle hoeken van het Rijk naar Rome is gevoerd. Als je dan niet meer over de middelen beschikt om nieuw materiaal aan te voeren, maar wel de behoefte hebt om (voornamelijk kerken) te bouwen, en als daarbij de oude ideologie vervangen is door een totaal andere, en er dan ook geen morele bezwaren meer bestaan om het oude te ge(her)bruiken, dan doe je dat.

Tonnen brons (o.a. van de tientallen ruitersstandbeelden die verspreid over de stad stonden opgesteld) zijn hergoten (en als er dan één overgebleven is, dan is dat bij vergissing gebeurd, zoals dat van Marcus Aurelius). Kubieke hectometers marmers zijn de kalkovens ingegaan of als "stenen" hergebruikt (en als er dan een monument, om religieus-ideologische redenen, werd beschermd - zoals het Colosseum -, dan slaagden tot in de 16de eeuw de Farnese's erin om hun nieuw palazzo met "Colosseum-marmers" op te trekken!). Honderden antieke zuilen staan nu in christelijke kerken, en de pracht van de zgn. Cosmaten-vloeren is slechts denkbaar door de vrije beschikking over de meest zeldzame marmersoorten.

Alleen wat te zwaar was om te manipuleren en te moeilijk om te bewerken, zoals het graniet van de obelisk, bleef liggen en werd pas in een (veel) latere fase en met (erg veel) moeite opnieuw

5. De Moderne Tijden.

Na de terugkeer van de Pausen uit Avignon zou het nog even duren eer Rome op de "trein van de vernieuwing" zou springen. Maar vanaf de 2de helft

geplaatst.

In de **architectuur** domineert de romaanse stijl op een basilicaal grondplan. In een vroege fase zijn de kerken soms aandoenlijk in hun eenvoud, zoals de S. Giorgio in Velabro en de S. Maria in Cosmedin (beide uit de 6de eeuw). In een latere periode hebben ze meer allure, zoals de S. Clemente en de S. Maria in Trastevere in hun huidige vorm (ze zijn beide herbouwd in de 12de eeuw, in het ene geval volledig, in het andere goeddeels). Daarbij moet je vaak "doorheen" allerhande barokke toevoegingen kijken om de oorspronkelijke structuur te herkennen. Wat ze wel bijna allemaal gemeen hebben is één van de 80 Romaanse klokketorens die Rome rijk is.

De Gotiek is nauwelijks aanwezig in Rome. Er is welgeteld één Gotische kerk, de S. Maria sopra Minerva (en dan moet je nog naar binnen gaan om het te zien!), en er zijn enkele aanpassingen aan oudere kerken, zoals in het absisgedeelte van de S. Maria Maggiore. Beide dateren uit de laatste decennia van de 13de eeuw, vlak vóór het vertrek van de Pausen naar Avignon.

De **ornamentatie** werd tot in de 13de eeuw in wezen in mozaïek uitgevoerd. Het is boeiend om vast te stellen hoe de know-how die uitvoerig in de oudheid aanwezig was evolueerde. Zo is er de S. Costanza (4de eeuw), de S. Maria Maggiore (5de + 13^{de} eeuw), de SS. Cosma e Damiano (6de eeuw) de S. Agnese (7de eeuw), de S. Zeno-kapel in de S. Prassede (9de eeuw) en de S. Clemente (12de eeuw). Daarbij hebben de "marmorari" (de bekendste familie van marmerbewerkers waren de Cosmati) schitterend marmerinlegwerk (met geometrische motieven) geproduceerd in vloeren, koorafsluitingen en lezenaars.

Vanaf de late 13de eeuw verdwijnt de mozaïek-versiering (zij zal later alleen nog worden toegepast in de nieuwe Sint Pieter, maar dan om andere redenen) en wordt vervangen door de veel goedkopere beschildering van de muren "al fresco". Deerste grote fresco-schilder in Rome is Cavallini, die onder meer in de S. Cecilia en de S. Maria in Trastevere actief was op het einde van de 13de eeuw.

Urbanistisch bekeken moet Rome d'er vreemd hebben uitgezien: binnen de muren die in de Keizertijd over het miljoen mensen omvatten, woonden bij momenten niet meer dan 20.000 mensen. Bepaalde zones waren als versterkte burchten ingericht (dat zie je nog goed bij de S. Quattro Coronati, in de buurt van de Sint Jan van Lateranen, waar de Paus woonde), en er hebben tientallen woon- en verdedigingstorens in Rome gestaan (de zgn. "Toren van Nero" is één van de overblijvenden). De watervoorzieningen uit de Oudheid vielen de een na de ander "in panne" en de mensen zochten de Tiber op. Daar, op het oude Marsveld zou het nieuwe Rome geboren worden.

van de 15de eeuw schoot het prestige en de macht van het Pausdom met een ruk naar omhoog en zou de stad, voor het eerst sinds de Oudheid, opnieuw

een eerste-rangrol gaan spelen.

De Pauselijke staten kregen in die tijd vorm, en de aanwezigheid van enkele sterke persoonlijkheden op de Pauselijke troon, die zelf doordrongen waren van de renaissance-geest, maakte van het Vaticaan een bijwijlen wereldlijk Hof. Als een magneet zogen ze al wat talent had naar Rome, waar grootse opdrachten lagen te wachten. Want geld was er, al was het maar van de opbrengst van de aflatenhandel.

Even kreeg de Paus het moeilijk, nog niet zozeer toen Luther rond 1520 zich keerde tegen de handel en wandel van de Roomse clerus (tenminste niet onmiddellijk), als wel door de zgn. "Sacco di Roma", een dagenlange plundering van de stad door de troepen van Karel V. Maar na het Concilie van Trente (1563) herwon de Kerk van Rome haar (zoveelste) adem, ze sloot de rangen en achter het vaandel van de Contra-Reformatie kwam ze naar voor als een triomferende kerk.

Tot aan de Franse revolutie bleef de positie van de Paus onbedreigd. Zijn stricte neutraliteit zorgde ervoor dat de stad buiten alle conflicten bleef, maar maakte een politiek leven in Rome zo goed als onmogelijk. Toen de Franse revolutie zich meester maakte van de Pauselijke Staten (in 2 golven: eerst als Republiek, later als onderdeel van het Napoleontische Keizerrijk), leek dat dan ook aan de bevolking voorbij te gaan. Het herstel van de wereldlijke macht van de Paus gebeurde probleemloos.

Maar het heilige vuur van het "Risorgimento", de eenmaking van Italië in een moderne staat, bereikte ook Rome. Nog een tijdje konden de Franse troepen voorkomen dat ook Rome daar deel van zou uitmaken, toen ze de gevluchte Pius IX terug lieten komen. Maar op 20 september 1870 namen de troepen van Garibaldi zonder al te veel weerstand de stad in. De Paus noemde zich de gevangene van het Vaticaan en weigerde er nog één voet buiten te zetten.

Toen de Paus uit Avignon terug in Rome kwam bleken de oude paleizen van Lateranen niet meer te bewonen en nam hij zijn intrek in het Vaticaan. Maar ook die residentie moest aangepast worden aan de nieuwe normen van veiligheid (en prestige en comfort ...). Sixtus IV liet de Sixtijnse kapel bouwen (± 1480), de "nieuwe" vertrekken moesten gedecoreerd worden en er bestonden reële plannen voor de afbraak van de oude Sint Pieter en de bouw van een nieuwe. Kortom er werd een enorme patronage-motor op gang getrokken, die tientallen kunstenaars (letterlijk) voor eeuwen bezig hield!

De **bouwkunst** werd opnieuw origineel. De zuivere renaissance vind je in het befaamde Tempietto bij de S. Pietro in Montorio (Bramante), de kleine S. Eligio-kerk (Raffaël) en enkele "palazzi" zoals de "Cancellaria" en het "Palazzo Farnese". De Sint Pieter is een verhaal apart.

Met "Gesù" werd de aanzet gegeven tot de bouw van een onwaarschijnlijk groot aantal barokke kerken. Ze zijn er in alle maten, van groot (bijv. de S. Ignazio of de S. Andrea della Valle) tot klein (bijv. de S. Maria della Vittoria of de S. Suzanna), van Bernini (bijv. de S. Andrea al Quirinale) tot Borromini (bijv. de S. Carlo alle 4 Fontane), en zovele anderen. En als ze niet barok waren, dat werden ze barok "gemaakt": er was altijd wel een gevel, een portaal, een altaar dat moest "aangepast" worden aan de nieuwe smaak.

Het waren ook de Pausen die al wie naam had in de renaissance-**schilderkunst** naar Rome haalden: Fra' Angelico, Botticelli, Signorelli en zovele anderen in de 15de eeuw, Raffaël en Michelangelo in de 16de eeuw. Zij zorgden voor een absoluut hoogtepunt. Na hen zijn er Giulio Romano, Caravaggio, Guido Reni, Pietro da Cortona. En laten we enkele illustere buitenlanders niet vergeten, zoals "onze" Rubens en de Spanjaard Velasquez.

Als **beeldhouwer** is Michelangelo in Rome niet erg actief geweest, al zijn zijn Piëta in de Sint Pieter en de al even bekende Mozes in de S. Pietro in Vincoli treffende illustraties van zijn talent. De glorie van de Romeinse beeldhouwkunst in de 17de eeuw is Bernini. Vooral de beelden in het Museo Borghese spreken tot de verbeelding, maar je komt hem overal tegen in Rome, op straten en pleinen, in kerken.

De eerste grote **urbanistische** ingreep in het "moderne" Rome kwam van Paus Julius II die in het begin van de 16de eeuw de Via Giulia liet aanleggen, de eerste rechte straat in Rome. Maar de grote stedenbouwkundige was Paus Sixtus V (1585-1590). Om een steeds groeiende groep pelgrims op een overzichtelijke manier naar de graven van de martelaars en de grote basilieken te loodsen ontwierp hij een door obelisk "afgebakende" route. Ze is nog steeds herkenbaar, en enkel in het laatste stuk niet afgewerkt: van de Sint Jan van Lateranen via de S. Maria Maggiore en de S. Trinità ai Monti tot op de Piazza del Popolo, de plek waar de reizigers uit het Noorden in Rome aankwamen.

Een en ander had ook te maken met een "opschuiven", einde 16de en vooral in de 17de eeuw, van de bewoonde zone naar de overkant van de Via del Corso. Het was diezelfde Sixtus V die, door de aanleg van de zgn. Acqua Felice, voor water gezorgd had.

6. Het Hedendaagse Rome.

Al in 1861 had het jonge Italiaanse parlement bepaald dat Rome de hoofdstad zou worden van het nieuwe koninkrijk Italië. De gevolgen hiervan voor Rome waren spectaculair. In slechts enkele decenia groeide de ouderwetse, maar eigenlijk mooie provincie stad vol kerken, kloosters en villa's, van nauwelijks 200.000 inwoners, binnen den buiten de muren uit tot een miljoenenstad.

De "Torinesi" (het Italiaanse koninkshuis kwam uit het Noorden, en bracht vandaar ook zijn administratie mee) bouwden dat het een lieve lust was: ministeries, woonblokken, immense kazernes, het kwam er allemaal. Een aantal villa's met hun park werden verkaveld (zoals de Villa Ludovisi, waar nu de Via Veneto ligt), open ruimten werden ingenomen (zoals de "Prati", aan de overkant van de Tiber, achter het gerechtshuis), er werden enkele "doorbraken" gemaakt op het oude Marsveld (de Corso Vittorio Emanuele, de Via della Repubblica). Langs de Tiber werden hoge kademuren gebouwd en de "Lungoteveri" aangelegd (overstromen kon niet meer, maar de stad had het contact met haar rivier wel verloren).. Kortom de stad werd gemoderniseerd.

Toen dan tussen de 2 wereldoorlogen Mussolini en zijn fascistische partij aan de macht kwamen, moest en zou het oude Imperium Romanum herrijzen. Binnen de stadsmuren werd met de Via dei Fori

Imperiali een ware "paradeweg" aangelegd, waarop de nieuwe "legioenen" glorieus hun triomftochten konden houden. De hele wijk naast het Forum Romanum werd platgelegd, en de archeologen kregen maar enkele maanden de tijd voor "noodopgravingen". Buiten het historische centrum moesten het Foro Italico en de E.U.R.-wijk (in een eerste fase bedoeld als vestiging voor de wereldtentoonstelling die voor 1941 in Rome gepland was) getuigen van de nieuwe grootheid van Rome. Maar verder dan kille, ziellose architectuur en beeldhouwkunst, en megalomane grootheidswaanzin zijn ze niet gekomen.

Na W.O. II was de expansie van Rome niet te stuiten, en men schat (niemand die het precies weet ...) dat er nu om en bij de 3 miljoen mensen wonen. Op heelwat plaatsen al heeft de bebouwing (al dan niet legaal) de GRA (de Gran Raccordo Anulare, een Ring van meer dan 60 km.) bereikt, en bij de grote invalswegen reikt ze al verder. Om de Romeinse "Campagna" te bereiken moet je al een héél eind de stad uit! Deze vaak chaotische expansie is er mee de oorzaak van dat de verkeersdruk bijwijken onbeheersbaar wordt. In de loop van de laatste jaren doet men, althans in het historische centrum, wel pogingen om auto-arme en -vrije zones te creëren. Maar daar bent U als toerist voor een stuk mee het slachtoffer van!

Forum Romanum

Eén van de boeiendste, en tegelijk moeilijkste (beide kunnen samengaan!), bezoeken in Rome, is dat aan het Forum Romanum. Boeiend, omdat hier alles begonnen is, ook onze geschiedenis: eeuwenlang, en met name in de periode waarin Rome de basis van zijn Imperium legde, was dit het kloppende hart van de Republiek. Moeilijk, omdat je over een minimale achtergrondinformatie moet beschikken en, vooral, omdat er, strict genomen, zo weinig te "zien" is! Wat die achtergrondinformatie betreft, verwijzen we naar het zweet dat je leraren geschiedenis en (eventueel) oude talen gelaten hebben, en naar de

Het forum als kruispunt van wegen.

Enmaal in deze "put" afgedaald, is het goed om ergens voor de Tempel van Caesar enkele stukken steen op te zoeken, de omgeving te bekijken, en in een notepad de geschiedenis van deze plek te overlopen.

Drie millennia terug zat je dan met je voeten in het water, of tenminste in een zompige, moerassige bodem, waar je riskeerde om malaria op te doen!

Als je met je rug naar de genoemde tempel zit, dan had je de links de Palatijn-heuvel, vóór je die van het Capitool, en rechts de uitlopers van de Quirinaal en Esquilijn. Daar, tegen die uitlopers, was er een weg,

inleiding in deze brochure.

En wat de afwezigheid van de "bovenbouw" van de meeste monumenten betreft: in deze "age of virtual reality" kan je hier laten zien hoe goed je "bij de tijd bent"! Maar alle gekheid op een stokje: zo eenvoudig is het niet. Om te vermijden dat je de gekste dingen erbij gaat denken, kunnen de boekjes met nagetekende modellen dienstig zijn. Maar vooral een geconcentreerde aandacht bij het bezoek, en, waarom niet, een aandachtige lectuur van deze nota's, kunnen je helpen om met het nodige inzicht deze omgeving in je op te nemen.

die van het Zuiden (daar waar de Grieken hun kolonies gevestigd hadden) naar het Noorden (het kernland van de Etrusken) liep.

Vóór je, van over de Mons Quirinalis en langs de helling van de Mons Capitolinus, liep de weg die van het Centrale Italische bergland (O) naar de laatste doorwaadbare plaats van de Tiber (achter de Mons Palatinus, in de buurt van het Tibereiland) leidde, en vandaar naar de zee (W.). Deze weg heet, ten O. van Rome, nog altijd de "Via Salaria", de "Zoutweg".

Ergens achter het huidige Senaatsgebouw kruisten beide wegen.

Het Forum als "gemene grond".

Op de Palatijn, links, was er een nederzetting van boeren en herders, op een strategisch goed gelegen plaats. Deze hoogte was "verdedigbaar", en er was voldoende contact met de "buitenwereld" (zie de wegen, zie ook het "Forum Boarium" - de "Veemarkt" -, die zich bij de Tiber ontwikkelde had). Die Palatijn was dan ook het eerste "s(a)eptimontium", een "(met

een wal) omgeven heuvel". En het vlakbij gelegen Forum was dan wel als grond niets waard, op de iets hoger gelegen gedeelten kon het toch dienen als necropool (begrafplaats) en als plek voor religieuze instellingen (de tempel van Vesta en omgeving; de buurt van de Curia).

Het Forum in de stad.

Vanaf de 6de E. werd de nederzetting groter: ook de heuvels van het Capitool, Quirinaal, de Esquilijn, Oppius, Coelius en Aventijn raakten bij de "stedelijke" organisatie betrokken. En daar midden in lag de "grond van niemand en van iedereen": het Forum. Deze plek werd des te interessanter, toen, ergens in de 2de helft van de 6de E. v. C., de Etruskische koningen de zone draineerden met de aanleg van de

"Cloaca Maxima", in eerste instantie een open "riool". Toen dan, helemaal op het einde van die 6de E., de Etruskische heersers verjaagd werden, en Rome haar vorm van Republiek (het samengaan van Senaat én Volk: Senatus PopulusQue Romanus) installeerde, was de ruimte voor een publieke organisatie beschikbaar!

Het Forum als het hart van de Republiek.

Van de 5de tot de 1ste E. v. C. ontwikkelde zich het plein zoals je het nu voor je ziet. Er kwamen tempels bij (die van "Castor en Pollux" en die van "Saturnus" - beide links - al in de vroege 5de E.), winkels (de ruimten rechts, vóór de "Basilica Aemilia", zijn er een late vorm van), en vanaf de 2de E. ook "Basilicae" (grote zalen, waar de rechters zetelden, en grote contracten werden afgesloten) (de "Basilica Aemilia", rechts, en de "Basilica Julia" - die de oudere "Basilica

Sempronia" verving -, links). Maar bovenal was het de plek waar in de N.O.-hoek het "Comitium" (de plek waar het volk vergaderde) en de "Curia" (het Senaatsgebouw, de huidige versie dateert uit de 4de E. n. C.) een overbrekelijke eenheid vormden. In de tegenoverliggende Z.W.-hoek bleven de oude religieuze gebouwen voortbestaan (de tempel van "Vesta", het "huis van de Vestalinnen", en de "Regia" - de "ambtswoning" van de opperpriester).

Het Forum als Dynastisch Plein.

Als Caesar, halverwege de 1ste E. v. C., de Curia, na een brand, ten dele **op** het Comitium laat herbouwen (hij had de oude plaats nodig voor zijn eigen Forum!), laat hij zien dat de Republiek dood is. Caesar overleeft zijn staatsgreep niet, maar zijn opvolger, Keizer Augustus, vestigt een ware dynastie. Bij zijn dood blinkt het Forum van het marmer, maar de macht is naar de Palatijn verhuisd, waar al snel een heus paleis wordt opgetrokken.

De monumenten die bijkomen, moeten die dynastie "legitimeren": de tempel van Caesar (achter je), erebogen en ruitersstandbeelden. Ook na die 100 jaar Julisch-Claudische dynastie verandert er maar weinig, als was het een "Rode Plein" of "Plein van de Hemelse Vrede"! De laatste erezuil die geplaatst wordt is de zuil van Phocas (links voor) in 608!

Het Forum als "Campo Vaccino" ("Koeienweide"!).

Dat het Forum van dan af grondig geplunderd is, zie je zelf wel! Door aardbevingen, overstromingen, en verwaarlozing slibde alles dicht, tot op de hoogte die je rechts voor je (naast en achter de Curia) kan zien. De grootste (en stevigste) gebouwen (zoals de boog van Septimius Severus voor je) staken er nog gedeeltelijk boven uit, en die waar een kerk in was ondergebracht (zoals de Curia, en de tempel van Antoninus en Faustina, rechts achter je) werden onderhouden. Maar voor de rest was het, letterlijk!, eeuwenlang een weide waar de koeien graasden (zoals het Capitool de "Monte Caprino" was, de "Geitenberg"!).

Pas in de 19de E. zou de archeologische interesse ertoe leiden, dat het Forum terug op zijn laat-Republikeins niveau werd gebracht.

Rome

Vóór je nu de monumenten concreet gaat bekijken, willen we je op 3 dingen attent maken:

1. Tussen het oudste "monument" (de necropool aan de voet van de Tempel van Antoninus en Faustina) en het "jongste" (de zuil van Phocas) liggen 12 (!) eeuwen (zoiets al van Karel de Grote tot vandaag!). Enige historische "diepte" is dus echt nodig.
2. Anderzijds is het zo dat een aantal monumenten (zoals de Curia) ettelijke keren herbouwd zijn, en je daar, uiteraard, maar de laatste versie van ziet.
3. Tenslotte hebben die gebouwen, hoe "ruïneus" ook, hun eigen charme (vinden sommigen ...). Maar ze krijgen een grote "toegevoegde waarde"

door de verhalen die er vanuit de Oudheid zelf aan verbonden kunnen worden. Wij gaan die verhalen niet vertellen: het zou ons echt te ver

voeren. Maar heb je een "slachtoffer" bij de hand (een leraar geschiedenis of oude talen ...), vraag er dan naar!

Monumenten.

1. **Basilica Aemilia.** Deze vijfbeukige basilica is de oudste van het Forum (179 v. C.). Toch is haar vorm niet heel regelmatig. De linker zijbeuk (als je naar de "Curia" kijkt) wordt ingenomen door de zgn. "Tabernae Novae" (winkeltjes), en de achterwand (bij de Curia) loopt schuin (Caesar had de Curia verplaatst). Op de resten van de marmeren vloer zie je groene vlekken. Men zegt dat dit gesmolten muntstukken zijn van tijdens de definitieve verwoesting door de Gothen in 410.
Vóór de basilica zie je de ronde fundering van het kleine heiligdom voor **Venus Cloacina** (de "Venus van de Riool"!). Hier passeert de oude afvoerleiding die de drooglegging van het Forum mogelijk maakte.
2. **Comitium en Curia.** Hier moeten we even onze tijd nemen om de betekenis van deze plek te begrijpen, waarvan het belang moeilijk overschat kan worden: Senatus PopulusQue Romanus: de Senaat En het Volk van Rome, de essentie van de Republiek.
Het **Comitium** was niet meer dan een rond plein, een "templum" (een door priesters geheiligde zone), waar het volk de wetten aannam, die de autoriteit van de senaat gekregen hadden. Je ziet nog een strook van de cirkel. Hier was de oude **rostra**, (het "spreekgestoelte"), het **graf van Romulus** (een "cenotaaf" - een "leeg graf" - ter ere van de stadsstichter) en de **Graecostasis** (de plek waar buitenlandse gezanten - die bijna altijd Grieks spraken - hun opwachting maakten). De oude rostra is, na de ingreep van Caesar, naar de West-zijde verplaatst. In het "Graf van Romulus" is ook de beroemde **Lapis Niger** gevonden. Deze mysterieuze "Zwarte Steen" bevat de oudste inscriptie in het Latijn, en lijkt (want de helft is er van afgebroken) een waarschuwing in te houden aan het adres van al wie deze heilige plaats zou schenden.
In de **Curia**, die in zijn oude vorm in een perfecte N.-Z.-oriëntering bij het Comitium aansloot, vergaderden de "patres", de senatoren, die aan de wetten van het volk hun gezag verleenden. Het is vooral die oriëntering (die té precies was om toevallig te zijn), die aan het geheel een sacrale betekenis gaf. Al van in de vroegste jaren van de Republiek (± 500 v. C.) hadden de Romeinen hun belangrijke beslissingen aan de Goden "toegewijd". Als Caesar (± 50 v. C.) deze eeuwenoude schikking radikaal wijzigt, zegt dat veel over wat hij wilde: geen republiek meer, maar de alleenheerschappij!

Het huidige gebouw dateert van onder Keizer Diocletianus (± 300), en is eeuwenlang gebruikt als kerk ter ere van de H. Adrianus. Zijn beeld is, na verhitte discussies op het einde van de 4de E., in de plaats gekomen van dat van de "Victoria". Het gebouw oogt, in zijn bakstenen uiterlijk, erg kaal. Binnen (21 m. hoog, 18 m. breed en 27 m. lang) zijn er links en rechts 3 lage treden, waar plaats was voor ongeveer 300 senatoren. De voorzitter zat op de trede tegen de korte zijde. De originele, 4°-eeuwse deur hangt sinds de 17de E. in de Sint Jan van Lateranen. De zgn. "Plutei" van Trajanus, die hier staan opgesteld, vormden waarschijnlijk een balustrade van een tribune op het Forum. De afbeeldingen wijzen op bestuursdaden van Keizer Trajanus (98-117), o.a. een offer van varken, schaap en stier ("su-ove-taurilia").

3. **Boog van Septimius Severus.** Deze monumentale boog is in 203 opgericht naar aanleiding van de 10de verjaardag van zijn troonsbestijging, en verheerlijkt de overwinningen van de Keizer en zijn zonen Caracalla en Geta (de naam van deze laatste is achteraf geschrapt). Hij is 21 m. hoog en 23 m. breed en heeft een harmonieuze structuur. De bas-reliëfs zijn nogal verweerd. Achter deze boog waren enkele "kleinere" monumenten", zoals de "Umbilicus Urbis" (de "navel" van de stad, die, naar Grieks model, het stadsmidden aanduidde), de "Milliarium Aureum" (de "Gouden Mijlpaal", vanwaar alle afstanden werden gemeten), en het "Volcanal" (het altaar voor Vulcanus, één van de oudste van de stad).
De lange muur (24 m.) links van de boog is de voorwand van de nieuwe rostra.
Tegen de Capitool-heuvel aan (die boven wordt afgesloten door de indrukwekkende gevel van het **Tabularium**, het staatsarchief), zijn er nog een drietal tempels. Van rechts naar links: de **Tempel van de Concordia** (in 367 v. C. opgericht om het einde van de strijd tussen het gewone volk - de "plebs" - en de patriciërs - de "patres" te herdenken: vanaf toen hadden ze - officieel althans - dezelfde rechten); de **Tempel van Vespasianus en Titus** (opgericht onder Keizer Domitianus - 81-96; op de N.W.-hoek zie je de 3 nog overblijvende zuilen); en de zgn. **Porticus Deorum Consentium**, een wat vreemde porticus met een stompe hoek, waarin de voornaamste goden 2 aan 2 geplaatst stonden: Jupiter en Juno, Neptunus en Minerva, Apollo en Diana, Mars en Venus,

Vulcanus en Vesta, Mercurius en Ceres.

4. **Het Forumplein.** Met je rug naar de rostra heb je een mooi overzicht over het bijna rechthoekige plein van 120 op 50 m., met de (gerestaureerde) travertijn-bevloering uit de tijd van Augustus. Vlak voor je is een strook niet bevoerd, en staan - net zoals in de Oudheid - een vijgenboom, een olijfbom en een wijnstok symbool te zijn voor de voorspoed van Rome.
Rechts in de hoek staat op een hoog voetstuk de laatste erezuil die op het Forum geplaatst is, ter ere van de (Oost-) Romeinse Keizer **Phocas** (608).
Een plaat met een reliëf (een ruiter die met paard en al in een kloof springt) wijst de plaats aan, waar volgens de traditie het **Lacus Curtius** was. De legende vertelt dat de jonge Romeinse ruiter M. Curtius, de laatste (onheilspellende) restant van het oude moeras dichtte, door het op te vullen met het kostbaarste bezit van Rome.
5. **De Tempel van Saturnus.** Hoog boven het Forum torenen de 8 granieten zuilen (waarvan 6 in front) van de Tempel van Saturnus uit. Hij is al in 497 v. C., erg kort na de verdrijving van de Etruskische koningen, ingewijd. Hij ligt zo hoog, omdat hij aan de rechterkant naast de "Clivus Capitolinus" ligt, de olopemde straat naar het Capitool. De ruime kelder, die op die manier aan de Forumkant ontstond, werd gebruikt als "Aerarium" (schatkamer). Tijdens zijn staatsgreep (\pm 50 v. C.) heeft Caesar deze schatkamer geplunderd.
6. **De Basilica Julia.** Aan de Zuidkant van het Forum wordt de hele ruimte tussen de "Vicus Jugarius" (die de voet van het Capitool volgde tot op het "Forum Oitorium" - de "Groentemarkt"-) en de "Vicus Tuscus" (de "Etruskenstraat", die op het Forum Boarium - de "Veemarkt" - uitkwam) ingenomen door de basiliek die Caesar liet bouwen. Op deze plek stond vroeger de oudere basilica Sempronia, in 170 v. C. gebouwd in opdracht van de vader van Gaius en Tiberius Gracchus. En dáárvoor stond hier het huis van Scipio Africanus Major.
Behalve het bodemvlak is er van deze grootse basilica (101 op 49 m., vijfbeukig en in de middenbeuk waarschijnlijk 3 verdiepingen hoog) weinig of niets overgebleven: zelfs de bakstenen zuilstompen zijn een restauratie van de vorige eeuw. Toch is het interessant om op het platvorm aan de Forumkant de ingegroefde sporen van "spelletjes" te zoeken: er waren er ook in de oudheid blijkbaar die tijd hadden!
7. **De Tempel van Castor en Pollux.** Van het podium van de tempel aan de overkant van de "Vicus Tuscus" blijft enkel een vormeloze

klomp bakstenen over, maar de 3 zuilen behoren tot de meest gefotografeerde zichten van Rome. Over de "Dioscuri" - de Δι_ς κο_πο_ι, de "zonen van Zeus" - gaat het verhaal dat ze de Romeinen in 499 v. C., in een veldslag tegen de Latiïnen en de Etrusken, aan de overwinning hielpen, die overwinning in Rome gingen melden, hun paarden aan de "Juturna-bron" (achter deze tempel) lieten drinken en dan verdwenen. Ter hunner ere is in 484 v. C. deze tempel opgericht!
Waarschijnlijk echter is de verklaring voor de bouw van een tempel voor Griekse godheden in het centrum van de stad prozaïscher. Deze beschermgoden van de ruitelij, en dus van de aristocratie, zijn ook in Rome als typisch "patricische" godheden beschouwd.

8. **De Tempel van Caesar.** De korte zijde van het Forum wordt hier afgesloten door een tempel die Keizer Augustus in 29 v. C. toewijdde aan zijn adoptievader Julius Caesar, waarschijnlijk op de plek waar in 44 v. C. het lijk van de vermoorde dictator gecremeerd was (zie de half-cirkelvormige nis aan de voorkant). Naar Hellenistisch model was Caesar de eerste Romein, die na zijn dood tot God verheven werd, een gebruik dat door de Keizers later massaal werd overgenomen. De tempel zelf is, zoals je kan zien, vakkundig geplunderd.
9. **Het "Atrium Vestae".** Dit is de verzamelnaam voor de **Tempel van Vesta** en het **Huis van de Vestalinnen**, en was in zijn vroegste vorm zeer nauw verbonden met de vlakbij gelegen **Regia**, de "cultus-woning" van de Pontifex Maximus (de opperpriester), die in de Republiek de religieuze functie van de "rex" (de koning) had overgenomen.
Hoewel de ronde **Tempel van Vesta** in zijn huidige (gereconstrueerde) vorm uit de late 2e E. stamt, is hij één van de oudste heiligdommen in Rome. Hij werd bediend door 6 "Vestalinnen", meisjes uit de voornaamste families. Zij werden tussen hun 6de en 10de jaar geselecteerd en bleven 30 jaar in het ambt. Zij moesten al die tijd maagd blijven, op straffe van levend begraven te worden. Hun aanzien en privileges waren navenant: eeuwenlang waren zij de enige vrouwen die "sui juris" waren, een eigen rechtspersoon hadden.
In de tempel moesten zij het heilige vuur brandend houden, en waken over de belangrijke relikwieën, die Aeneas volgens de overlevering uit Troje had meegebracht, zoals het "Palladium", een archaisch beeld van Minerva.
Het **Huis van de Vestalinnen** (wij zouden over een "klooster" spreken!) sluit hier onmiddellijk bij aan. Ook dit is in de loop van de eeuwen herhaaldelijk verbouwd. De afmetingen van de laatste versie (1ste E.)

Opmerking [W1]:

laten vermoeden dat het de dames aan niet veel ontbrak! Rond een binnenkoer (omgeven door een reeks standbeelden voor "Moeder-Vestaltinnen") strekte zich een gebouw op 2 verdiepingen uit. Deze binnenkoer is een bijzonder romantisch plekje, en erg geschikt om even op adem te komen ...

10. **De "Regia"**. Tussen het Atrium Vestae en de grote Tempel van Antoninus en Faustina ligt de onoverzichtelijke ruïne van de **Regia**, hoger al getypeerd als de ambtswoning van de Opperpriester. Het gebouw ging terug tot in de Koningstijd (753-509 v. C.), en ook hier werden kostbare relikwieën bewaard, zoals de schilden van de oorlogsgod Mars. Ook de archieven van de priesters, de kalender en de "annalen van de stad" lagen er.

11. **De Tempel van Antoninus en Faustina**. In 141 liet de Keizer deze tempel bouwen ter ere van Faustina, zijn overleden en vergoddelijkt vrouw. In 161 stierf Antoninus Pius zelf, en de senaat voegde de eerste regel van de inscriptie toe. Net zoals de Curia is ook in deze tempel een kerk ondergebracht, en verklaart dit zijn goede staat van bewaring. De trappenrij is een moderne reconstructie. Maar de 10 machtige marmeren zuilen uit één stuk zijn authentiek. Je ziet aan de groeven bovenaan dat men geprobeerd heeft om ze neer te halen, maar het is niet gelukt!

Aan de voet van de tempel (in één van de weinige zones van het Forum die nooit overbouwd werden) zie je de resten van een grote **necropool**. Tussen de 9de en 6de E. v. C. heeft ze als begraafplaats van het jonge Rome gediend. Aan de manier waarop de grasperkjes zijn aangelegd, kan je zien dat er zowel "inhumatie-graven" (lijkbeving) als "incineratie-graven" (lijkverbranding) waren. Vanaf hier wandel je tegen de **Velia** (een heuvelrug tussen de Esquilijn en de Palatijn) naar boven. Je loopt op het bovenste deel van de **Via Sacra** (de "Heilige Weg", de "Nieuwstraat" van Rome, waarover o.a. de Romeinse veldheren trokken, als ze hun buit aan Jupiter op het Capitool gingen aanbieden). Er zijn heelwat stroken van de bestrating van in het begin van de Keizertijd blootgelegd.

Even verder zie je links een (origineel 4de - eeuwse) bronzen deur (het slot werkt nog perfect!), tussen 2 porfieren zuilen en in een prachtige lijst gevat. Het zou gaan om de **Tempel van Romulus**, het jong gestorven (309) zoonje van Keizer Maxentius. Maar waarschijnlijker is de veronderstelling dat het de **Tempel van de Penates** (de stadsgoden) was, die men in het begin van de 4de E. heeft moeten verplaatsen bij de constructie van de grote basilica van Maxentius en Constantijn.

12. **De Basilica van Maxentius en Constantijn**.

Rome

Boven op de Velia staat één van de meest indrukwekkende vb. van waartoe de laat-antieke bouwkunst in staat was. Deze basilica is in het begin van de 4de E. door Keizer Maxentius begonnen en onder Keizer Constantijn afgewerkt, die ze heroriënteerde, en de ingang aan de Via Sacra liet maken.

Alleen de Noordelijke zijbeuk staat nog overeind, maar dit volstaat ruimschoots om de grootsheid van het complex te illustreren (zij hebben talloze renaissance -architecten geïnspireerd!). Centraal, in de grote nis, stond een kolossaal standbeeld van Keizer Constantijn, in volle wapenrusting. Het was een zgn. "acroliet": alleen de niet bedekte lichaamsdelen waren van steen, de rest van verguld brons. Je kan de kop (die alleen al 2,6 m. hoog is), de ellebogen, knieën, scheenbenen en voeten van de Keizer op de binnenkoer van het "Palazzo dei Conservatori" op het Capitool gaan bewonderen.

Deze "zijbeuk" is bijna 25 m. hoog. De middenbeuk, die ondersteund werd door monumentale pijlers waarvan je de "voeten" nog ziet, stak daar nog 10 m. boven uit! Boven op de zijbeuk zie je de steunen van de enorme kruisgewelven: met zijn 80 op 25 m., zijn zuilen, nissen, beelden en marmerversiering moet dit een grandioze ruimte geweest zijn! In de 9de E. zijn de Middenbeuk en de Zuidelijke zijbeuk, bij een aardbeving, ingestort, en al de brokstukken zijn als "bouw materiaal" gebruikt. De laatste zuil is door Paus Paulus V in 1613 vóór de S. Maria Maggiore gezet.

13. **De Boog van Titus**. Zoals de inscriptie aan de Colosseum-kant vermeldt, is deze boog opgedragen aan de "Goddelijke Titus" (79-81), en verheerlijkt hij de grootste heldendaad van deze Flavische Keizer: zijn overwinning op de Joden en de inname van Jeruzalem. Een rechtgeaarde Jood zal nog steeds weigeren om onder die boog door te gaan!

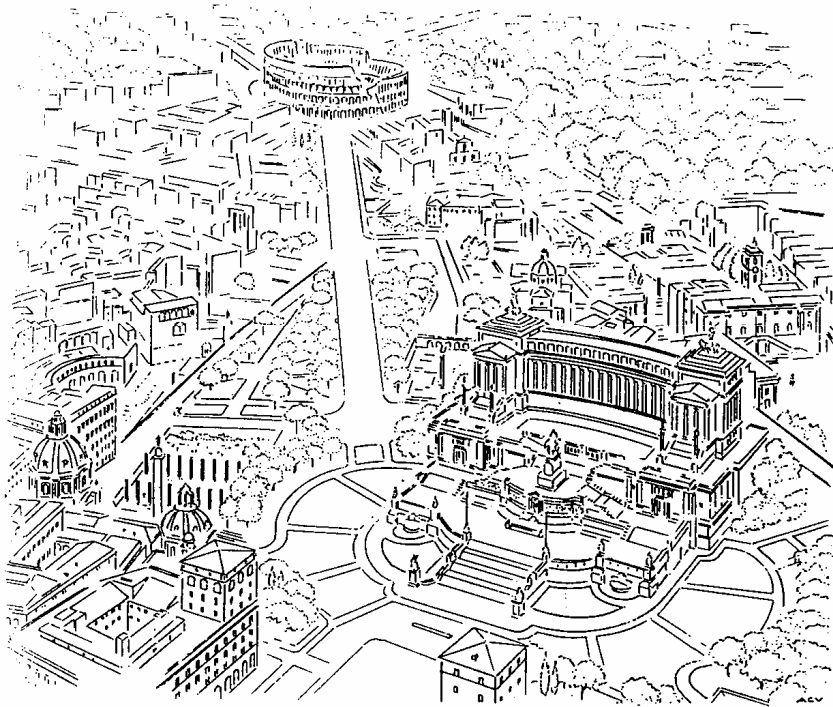
Hij is 13,5 m. breed, 15,4 m. hoog en 4, 75 m. diep, kloek gebouwd, en in de Middeleeuwen in het fort van de "Frangipane's" geïntegreerd. Het zijn vooral de grote reliëfs aan de binnenkant die bekend zijn. Rechts de **Triomfstoet**, die de triomferende Keizer voorafgaat, en waarin de krijgsbuit aan het volk van Rome getoond wordt: de zilveren trompetten en de zevenarmige kandelaar uit de tempel van Salomon. Links: de **Keizer in zijn vierspan**, voorafgegaan door "lictoren". De godin Roma, in hoogst eigen persoon, leidt de paarden bij de teugels, en de godin van de overwinning "Victoria" staat op de wagen en kroont de Keizer.

In het midden van de boog, tussen cassetten, is de **Apotheose van de Keizer** afgebeeld: een adelaar voert Titus naar de hemel.

14. **De Tempel van Venus en Roma.** Links van de weg, die van de boog van Titus naar het Colosseum voert, strekt zich, op een speciaal daartoe aangelegd podium (145 op 100 m.), de dubbeltempel voor Venus en Roma uit. Het is veruit het grootste tempelcomplex van Rome, door Keizer Hadrianus (117-138) eigenhandig getekend. De ruggelings tegen elkaar geplaatste absiden

zijn pas in de 4de E. aangebracht. Hier was het "atrium" (de "ontvangsthal") van de fameuze "Domus Aurea" ("Gouden Huis") van Keizer Nero (54-68) gelegen, waarin het kolossale beeld van de Keizer (35 m. hoog!) stond opgesteld. Toen Hadrianus dat beeld liet verplaatsen naar de onmiddellijke omgeving van het Colosseum, waren daar 24 olifanten voor nodig!

HET COLOSSEUM.

Het **Amphitheatrum Flavium**, tussen 72 en 80 gebouwd in opdracht van de Flavische Keizers Vespasianus en Titus, is altijd al het embleem geweest van Rome. Rond 700 schreef de Engelse monnik Beda: *"Quamdiu stat Colisaeus, stat et Roma; quando cadet Colisaeus, cadet et Roma; quando cadet Roma, cadet et mundus."* "Zolang het Colosseum recht staat, staat ook Rome recht; wanneer het Colosseum instort, stort ook Rome in; wanneer Rome vergaat, vergaat de hele wereld"! Het is inderdaad een indrukwekkend zicht, die 4 "verdiepingen" hoge constructie, met van beneden naar boven dorische (eigenlijk "toscaanse"), ionische en korinthische halfruilen - die machtige

Rome

half-ronde "ramen" flankeren - afgesloten door een dichte wand met platte lesenen. Je "kent" het beeld, en toch word je er stil van.

Zonder dat hij er zich van bewust was, lag Keizer Nero (54-68) aan de basis van dit amphitheater. Onder zijn bewind (kwatongen beweren nog steeds dat het door zijn toedoen was!) was bij de grote brand van 64 het enige vaste amphitheater van Rome (op het Marsveld) in de vlammen opgegaan. Toen Keizer Vespasianus (69-79) het zijn plicht vond om het volk van Rome te geven waar het recht op had (een arena waar gladiatoren onder mekaar of met dieren konden vechten), liet hij dat bouwen op de plek van de grote vijver (!) in de

10

megalomane "Domus Aurea" van Keizer Nero. Deze had, na zijn zelfmoord in 68, de "damnatio memoriae" gekregen: hij werd "verbannen uit de herinnering", en alles wat met Nero te maken had verdween dan ook uit het stadsbeeld. Vooral zijn onwaarschijnlijk groot paleis in het hartje van Rome werd "opgedoekt": boven op zijn paleis werden bijv. de "Termen van Titus" gebouwd. Op die manier werd aan het volk van Rome "teruggegeven", wat Nero hen ontnomen had.

Het kolossale beeld van hem (35 m. hoog, het grootste bronzen beeld ooit gemaakt) werd "omgebouwd" tot een monument voor de "Zonnegod". Maar de mensen bleven het de "Kolossos" noemen, en het kolossale gebouw waar dit beeld bij stond: het Colosseum.

Tot in de vroege 6de E. zijn er "spelen" in georganiseerd. De "Frangipane's" maakten er in de Middeleeuwen een vesting van, en toen er vanaf de 15de E. grote behoefte was aan marmer voor de nieuwe Palazzi en kerken, had men het hier maar voor het oprapen. Pas toen Paus Benedictus XIV (1740-58) de plek "heiligde" en toewijdde aan het "Lijden van Christus" (omwille van het vele martelarenbloed dat, zo dacht men, er vergoten was) werd het monument niet verder afgebroken. Tot aan de grondige archeologische exploratie van de late 19de E. was dit dé romantische ruïne bij uitstek!

Enkele **cijfers**. Het is 57 m. hoog, is in zijn lange as 188 en in zijn korte 156 m. lang, en heeft een omtrek van 527 m. Er zou 100.000 m travertijn-marmer in verwerkt zijn en 300 ton ijzer voor de

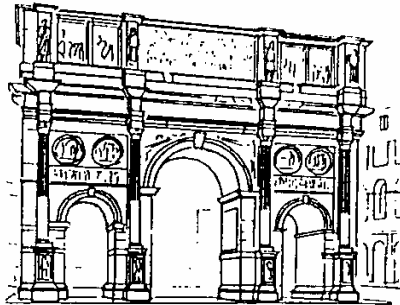
muurankers. De ongeveer 50.000 toeschouwers konden langs één van de 80 bogen (ze zijn alle genummerd, en op hun "tickets" stond dat nummer!) via een ingenieus systeem van trappen en galerijen hun plaats bereiken: op een half uur tijd was het "stadion" leeg! Aan hoge stokken, in de consoles tegen de bovenste "verdieping", kon een zeil worden opgespannen om de "cavea" (de toeschouwersruimte) te overdekken.

De **binnenkant** is volledig van zijn "aankleding" beroofd. Om toch een idee te kunnen hebben van het oorspronkelijke uitzicht, zijn enkele stroken van de "gradins" van de benedenzone gereconstrueerd. Ook in dit amphitheater bleek hoe sterk de Romeinse samenleving een "klassenmaatschappij" was: de beste plaatsen (vlak bij de arena) waren voor de leden van de senatoriale stand, de volgende voor de "Ridders", en zo verder. Helemaal boven waren houten banken, waarvan er een aantal (de slechtste plaatsen zegt men ...) voor vrouwen waren voorbehouden.

De centrale arena (76 op 46 m.) heeft pas ná de opening in 80 de substructuur gekregen die je nu ziet, en die met een planken vloer afgedekt was. Je moet deze onderbouw zien als een soort "backstage", waar de "vedetten" (of dat nu gladiatoren, leeuwen of slaven waren) zich op hun "optreden" voorbereidden, en waar via liften hele "decors" naar boven konden gehesen worden.

Langs een trap, links van de toegang, kan je naar de eerste verdieping, en krijg je een nog betere indruk van het interieur.

De Boog van Constantijn.

Aan het begin van de brede Via di S. Gregorio staat de jongste en best bewaarde van de 3 overgebleven Triomfbogen van Rome. Volgens de inscriptie is hij opgedragen aan Keizer Constantijn na zijn overwinning op zijn rivaal Maxentius in 312 (heel recent onderzoek zou er op wijzen dat de kern van het monument veel ouder is, en terug zou gaan tot de 1ste helft van de 2de E.). Hij lijkt erg op de boog van Septimius Severus op het Forum (de 3 doorgangen, de voorgeplaatste zuilen, de hoge "attiek" -bovenstuk), maar de sculpturale versiering is veel rijker. Vele decoratieve elementen zijn afkomstig van vroegere monumenten.

Zo zijn de 8 beelden van de gevangen Daciërs (boven de zuilen) en een grote fries met gevechtsscènes (in 4 delen verspreid over de boog) afkomstig van een monument van Trajanus (98-117).

Uit de tijd van Hadrianus (117-138) stammen de 8 medaillons (jacht- en offerscènes) boven de zijdoorgangen. En de 8 bas-reliëfs tegen de attiek versierden ooit een gebouw (waarschijnlijk een boog) van M. Aurelius (161-180).

De 8 corinthische marmeren zuilen komen van een gebouw uit de tijd van Domitianus.

Het Capitool

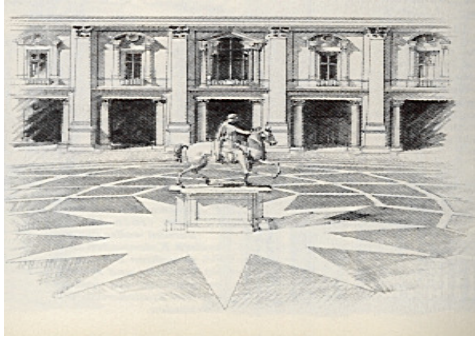

Volgens de legende althans, is het voor Rome hier allemaal begonnen. Op het asylum, tussen de 2 toppen van deze heuvel (waar nu het plein ligt), zou Romulus zijn mensen verzameld hebben: een bende "outlaws" die nergens anders terecht konden ("Amerika" avant la lettre).

Het Capitool mag dan de kleinste van de 7 heuvels zijn, hij was het militaire en religieuze centrum van het Oude Rome. Op de Noordelijke top, waar nu de S. Maria in Aracoeli ligt, stond de "Arx", de goed verdedigbare citadel. Op de Zuidelijke lag de tempel van Jupiter Optimus Maximus ("Jupiter, de Beste, de Grootste") - kortweg "Capitolium" genoemd -, de meest eerbiedwaardige van Rome, waar Jupiter, Juno en Minerva vereerd werden. Van beide gebouwen is, althans "zichtbaar", haast niets bewaard.

Zijn huidige aantrekkingskracht dankt de heuvel aan het uitzicht dat Michelangelo er in de 16^e E. aan gegeven heeft. In opdracht van Paus Paulus III (1534-49) moest hij de Middeleeuwse "Monte Caprino" ("Geitenberg") toonbaar maken, een taak waarin hij schitterend geslaagd is, ook al heeft hij het resultaat zelf nooit gezien.

Langs een brede, monumentale trap (in 1588 heeft G. Della Porta van de antieke Egyptische leeuwen aan de voet ervan, fonteintjes gemaakt) bereik je het plein. Je wordt er opgewacht door de beide Dioscuren (die van de tempel op het Forum), een marmeren beeldengroep uit de Keizertijd, en de zgn. Trofeeën van Marius, die de overwinningen van Domitianus (81-96) op de Germanen eerden. Aan de buitenzijde van de balustrade staan de beelden van Constantijn en zijn zoon Constans II (4de E.), elk bij een mijlpaal van op de Via Appia. Het plein, dat aangelegd is met een perspectiefcorrectie, wordt door 3 Palazzi afgesloten. Op de centrale sokkel stond het fameuze ruiterstandbeeld van Marcus Aurelius (161-80) (nu in het Museum). Zo stonden er, verspreid over de stad, in het oude Rome enkele tientallen! Dit (toevallig!) bewaarde beeld is het prototype geworden voor de renaissance-, en latere ruitersstandbeelden. Er is een copie in de maak: het origineel verdraagt de Romeinse lucht niet meer!

1. Het Museum van het Capitool.

In het **Palazzo Nuovo** (links) is het **Capitolijns Museum** ondergebracht (je ticket geldt ook voor de collecties in het paleis aan de overkant). Het is het oudste museum van Rome: al in 1471 door Paus Sixtus IV gesticht. Het is een "klassiek" museum, niet enkel omdat er beelden uit de Klassieke Oudheid staan, maar vooral omdat het aantal beelden (voor één keer!, (relatief) beperkt is, en sommige er al eeuwen staan.

Op de binnenkoer ligt (opnieuw) een erg groot beeld, dat Oceanus voorstelt (1ste E.). Het is echter veel meer bekend als "Marforio", één van de "sprekende" beelden van Rome. In de zaal rechts van deze "cortile" staat (of stond?) het origineel van het majestueuze ruitersstandbeeld van Marcus Aurelius. Je kan er met je handen niet aan, maar met je ogen kan je dicht genoeg, om onder de indruk te komen van het verbluffende vakmanschap van de bronsgieters uit de Oudheid, hun zin voor realisme en, vooral, voor volume.

Op de verdieping heb je dan het eigenlijke Museum. Het bestaat uit een lange Galerij, met links en rechts beelden, en 7 zalen/zaaltjes. In de kleine ruimte rechts van de trap zijn enkele erg verfijnde mozaïeken ondergebracht, een aantal portretten, en vooral het bijzonder charmante beeld van het **Meisje met de Duif**. Deze Romeinse copie is niet het enige vb. in deze verzameling van de belangstelling die de Hellenistische kunstenaars hadden voor kinderen en hun dagelijkse leven, dieren en beweging. Het kind draait bijzonder gracieus weg van een slang die haar duif bedreigt. Onmiddellijk voorbij dit zaaltje staat rechts een beeld van een "Dronken Ouden Vrouw", een andere uiting van de "niet-klassieke" belangstelling van het Hellenisme. De "Venus" er tegenover is naar een Grieks model uit de 4de E. v. C., maar haar hoofd is het portret van een Romeinse dame uit de 2de helft van de 1ste E.: zou zij met haar eigen lichaam niet tevreden zijn geweest? Of juist wel?

In het kleine kabinet, voorbij de cortile rechts in de gang, staat het befaamde beeld van de **Venus van het Capitool** (Romeinse copie naar Hellenistisch

Het **Palazzo del Senatore** (het stadhuis van Rome), dat het plein in het midden afsluit, is rond 1600 gebouwd (Della Porta en Rainaldi). De trap is van Michelangelo, die daar enkele antieke beelden in geïntegreerd heeft: een zittend beeld van Minerva (centraal, 1ste E.) en links en rechts de kolossale liggende beelden van de Nijl (met sfinx) en de Tiber (met de wolvin) uit de 2de E.

De Palazzi links en rechts zijn perfect symmetrisch, en laten, in de geest van het manierisme, een spanning aanvoelen tussen vertikaal (de korinthische lesenen over beide verdiepingen) en horizontaal (de benadrukte kroonlijst met balustrade en beelden).

origineel uit de 2de E. v. C.). Dit was een variatie op het thema dat Praxiteles (met zijn "Venus van Cnidos": zie de Vatikaanse Musea) in de 4de E. v. C. als eerste uitwerkte: de godin Venus betrapt bij het baden. Het schijnt haar niet echt te deren, en het risico is klein dat je het lot van Acteon beschoren is, die volgens de legende gedood werd toen hij een godin naakt in bad had gezien! Het is een ode aan het vrouwelijke lichaam, of misschien nog juist, aan het vrouwelijke tout court, zo typisch voor de 4de eeuwse sculptuur. Er valt veel te vertellen over de Pausen uit de 16de en 17de E., maar het vrouwelijke naakt hebben ze toch in hun musea gezet (ook al staan ze apart in een lokaal dat je kan afsluiten ...)!

Op het einde van de gang draai je links de zgn. "Zaal van de Keizers" binnen. Er staan **65 bustes van Romeinse Keizers**, in een chronologische orde geplaatst. Ze staan er bijna allemaal (op soms bijzonder duur marmer), ook al is de toewijzing voor sommigen onzeker. Het is mooi om zien hoe de geïdealiseerde voorstelling van Keizer Augustus (nr. 2 en 6), het toch niet haalt van de bij de Romeinen ingebakken realiteitszin (zie de koppen van Nero en Caracalla, nr. 14 en 40). Opvallend ook is het respect waarmee de dames staan afgebeeld, zoals Agrippina (vrouw van Germanicus, nr. 7), Plotina (vrouw van Trajanus, nr. 21) en Faustina (vrouw van Antoninus Pius, nr. 27). Maar de grootste charme gaat ongetwijfeld uit van het portret van een **Flavische Dame** met haar hoog opgestoken kapsel, en bijzonder fijne gelaatstreken. De zittende dame in het midden stelt Helena voor, de moeder van Keizer Constantijn.

De bustes in de zgn. **Zaal van de Filozofen** zijn "gewoner". Niet alleen ontbreken de dure marmers, je komt ze ook vaker in andere musea (zoals in het Vaticaan) tegen. Homeros staat er 3 keer (nr. 39, 40 en 41), en ook de gezichten van Socrates (nr. 3) en Euripides (nr. 30) komen vertrouwd voor. Het meest sprekende beeld is misschien wel dat van Cicero (nr. 56), de grote

redenaar uit de 1ste E. v. C. Ook hier is in het midden een zittende figuur geplaatst, naar een type dat in de 4de E. v. C. in de Griekse wereld populair was.

In het midden van de **grote zaal** van dit Museum staat een kolossaal beeld van "Hercules als Kind": groot is hij wel! Boeiender zijn de 2 "Centauren" (half-mens, half-paard) die hem flankeren. Eén ervan is oud en "weent" (omdat hij oud is?), de ander is jong en "lacht" (omdat hij ...?). Griekse kunstenaars uit de tijd van Hadrianus (117-138) hebben hiermee een laat-Hellenistisch brons geïmiteerd. Omwille van de gelijkenis met de Laocoön-groep wordt dit origineel wel eens in dezelfde "school" geplaatst. De "Gewonde Amazone", er tegenover, is één van de vele copïes (2 zalen verder staat er nog één!) van enkele beroemde originelen uit de 5de E. v. C.: men beschouwt deze copie wel vrij algemeen als de beste.

De "sater" (een "wulps" wezen uit het gevolg van Dionysos en vruchtbaarheidssymbool), centraal in de **Zaal van de Faun**, is net als beide Centauren 2de-eeuws, en gemaakt naar een laat-hellenistisch origineel. Rechts in de hoek zie je een copie (alweer één van de vele) van de "Jongen met de Gans". We hebben al gewezen op de belangstelling van het Hellenisme voor dit soort

2. De Sale dei Conservatori.

Enkele zalen in het Paleis aan de overkant van het plein zijn in de 17de E. "gedecoreerd", en bevatten enkele van de meest bekende bronzen beelden uit de Oudheid. Bij de "grote gelegenheden" dienen ze nog steeds als "representatie-zalen" van de stad Rome. Hiertoe gaan we ons bezoek beperken. De stad Rome heeft hier verder nog een viertal musea in ondergebracht. Als je nog eens in Rome komt ...

Op de binnenkoer van dit Palazzo zijn het hoofd en andere stukken van het enorme **Beeld van Constantijn** (306-37) uit de gelijknamige basilica tegen de muren geplaatst. Het was een "acroliet" (alleen de niet-bedekte delen van het lichaam waren van marmer) van wel 12 m. hoog!

De grote ruimte boven aan de trap is de zgn. **Zaal van de Horatii en de Curiatii**, genoemd naar één van de episodes uit de vroegste Romeinse geschiedenis, die, naast andere, door Cavalier d'Arpino in de vroege 17de E. geschilderd zijn. Deze fresco's "doen" alsof ze wandtapijten zijn! Tegen de korte zijden staan de barokke beelden van 2 van de bekendste Pausen uit de 17de E.: bij het binnenkomen **Urbanus VIII** (Barberini: 1623-44; Bernini), en aan de overkant **Innocentius X** (Pamphili: 1644-55; Algardi). De fresco's in de

thema's. Tussen de talrijke epigrafische fragmenten (opschriften) die in de muur zijn verwerkt, valt vooral het bronzen plaketaf (naast de deur naar de laatste zaal) met de **Lex de Imperio Vespasiani**. Met deze wet droeg de Senaat op 22 december 69 de volheid van de macht over aan Keizer Vespasianus.

De **Zaal van de Stervende Galaat** is genoemd naar het indrukwekkende beeld dat toont hoe deze man op zijn dood wacht. Het origineel (3de–2de E. v. C., Hellenistisch, of wat had je gedacht ...) sierde een monument ter ere van Koning Attalos I van Pergamon, die deze Keltische stam verslagen had. Dat het om een "Gallisch" type gaat zie je aan de "torquis" (halsketting), zijn snor en de typische haardracht. Dit is geen "agonie" (doodstrijd), maar een gelaten én fier wachten op de dood. Deze uitdrukking, en de prachtige pose van het lichaam maken er één van de mooiste antieke beelden van. Iets om lang naar te kijken. Of je zou je meer aangetrokken moeten voelen tot die andere constante in een mensenleven: de liefde, zoals ze getoond wordt in **Amor en Psyche**! Maar laat je niet misleiden: de afspraken met Amor lopen slechts zelden goed af (en hebben Psyche bloed en tranen gekost)!

volgende zaal (einde 16de E., Laureti) stellen scènes uit de Romeinse Republiek voor.

Tenslotte zijn er nog de "bronzen". In de kleine zaal op de hoek zie je het betrekkelijk kleine beeld van de **Doornuittrekker**, een bijzonder elegant laat-Hellenistisch beeld (1ste E. v. C.). Je kan het, letterlijk, doen ronddraaien: vanuit elke hoek is het perfect. De zgn. **Brutus** is een origineel Romeins hoofd uit de 3de E. v. C. Beter dan welke beschrijving van van wat de "gravitas" betekent, informeert dit beeld je over de ernst en zelfzekerheid van de verantwoordelijke Romein uit de Republiek!

Tegen de achtergrond van de **Fasti Consulares** (de lijst van consuls tot 12 v. C., die in de boog van Augustus waren ingepast) staat de wereldberoemde **Wolvin van het Capitool**. De "mannelijks" eronder zijn pas in de 15de E. door A. Pollaiuolo toegevoegd. Maar de wolvin zelf is origineel Romeins/Etruskisch uit de 5de E. v. C., en waarschijnlijk uit het atelier van Vulca, die de tempel van Jupiter Capitolinus decoreerde. De zin voor realisme en de hoge graad van technische perfectie maken er de metafoer van van de Romeinse overheersing!

Via Appia

Aan de Porta S. Sebastiano begint het "buitenmuurde" deel van wat men de "regina viarum" noemt, de "koningin van de wegen". Maar deze muren zijn maar in de 3de E. na C. gebouwd, en de weg was toen al 6 eeuwen oud. Toen Appius Claudius Caecus in 312 v. C. deze weg liet openen, reikten de stadsmuren maar tot aan de ronding van het Circus Maximus, en begon deze weg bij de Porta Capena. In een eerste strook liep hij waar nu de Via delle Terme di Caracalla en de Via di Porta S. Sebastiano liggen. Het is bekend dat de Romeinen de ontwikkeling en het bestuur van hun Imperium voor een behoorlijk deel te danken hadden aan hun wegennet, waarvan de degelijkheid tot op de dag van vandaag bewezen wordt, en die (op de autostrades na) nog altijd de kern uitmaken van het Italiaanse wegennet. Kringsgewijs vertrekken ze uit Rome in alle richtingen, de via Aurelia, Cassia, Flaminia, Aemilia, Salaria, Nomentana De uitdrukking "alle wegen leiden naar Rome" was ooit letterlijk waar!

De allereerste was dus de Via Appia, die Rome over een kleine 200 km. met Capua, ten N. van Napels, verbond. Later, in de vroege 2de E. v.C., werd ze via Benevento en Venosa doorgetrokken tot in Brindisi, en werd ze voor Rome de feitelijke "poort" op het Oosten. Zolang het Zuiden en het Oosten belangrijk bleven voor Rome - tot in de 5de E. dus - werd ze intens gebruikt. Na de val van het West-Romeinse Rijk werd haar betekenis louter regionaal. Eeuwenlang had ze zelfs een bedenkelijke reputatie: de ruïnes ernaast waren ideale uitvalsbasisen voor rovers. In die periode is, parallel met de oude, de Via Appia Nuova ontstaan. Pius VI heeft de Via Appia Antica op het einde van de 18de E. opnieuw geopend, maar een echte verkeersbetekenis heeft ze niet meer gekregen.

Gelukkig maar, zal elke romanticus zeggen, iedereen met name die gecharmeerd wordt door stroken wegdek in de oorspronkelijke basaltsteen, half (en geheel) overwoekerde ruïnes van grafmonumenten, donkere cypressen en eeuwenoude parasoldennen, en de kale aanblik van de Romeinse Campagna, met enkele resten nog van oude aquaducten. Maar diezelfde romanticus zal moeten leren leven met de olieplekvormige expansie van Rome. De buurt van de Via Appia zal overleven, maar als een (weliswaar behoorlijk uitgebreid) park!

Catacomben

De Latijnse term "ad catacumbas", afgeleid van het Griekse "κατα_κρυβασεις" "naar de holten", verwijst naar enkele grafkamers naast de "crypte van de H. Sebastiaan" in de gelijknamige catacomben, die al erg vroeg als christelijke begraafplaats bekend stonden. Van hieruit is deze benaming veralgemeend voor dit type van begraafplaats, en, door de levendige devotievormen over de eeuwen heen, uitgegroeid tot een ware mythe: hier zouden de christenen zich tijdens de vervolgingen schuil gehouden hebben, en in een aantal gevallen (lieft zo massaal mogelijk) afgeslacht zijn.

We weten ondertussen beter! Het had geen zin om Rome

Het was de hele oudheid door niet toegelaten om de doden binnen de stadsmuren te begraven. Men begroef hen daarom langs de (grote) uitvalswegen. De Via Appia was de oudste en de meest gebruikte en dat laat zich zien aan de grafmonumenten: tot aan de 13de mijlpaal stonden ze, in alle vormen en formaten. Vermits ook de catacomben in wezen niets meer waren dan begraafplaatsen, vind je ze hier ook, net zoals bij de Via Nomentana en de Via Salaria.

Enkele van de grafmonumenten met de grootste allure zijn in een nog vrij herkenbare vorm tot ons gekomen. De oudste zijn de graven van de Scipiones (uit de Republiek!) aan de Via di Porta S. Sebastiano, binnen de nieuwe maar buiten de oude stadsmuren. Even voorbij de kerk van de H. Sebastiaan aan de huidige Via Appia Antica vind je, op wandelafstand, links het zgn. **Graf van Romulus**, dat keizer Maxentius voor zijn jonggestorven zoontje in 310 liet oprichten: een rond mausoleum - dat de vormen van het Pantheon oproept - in een grote omheining (100 m. in het vierkant) die met een porticus omgeven is. Vlakbij, in een dal, zijn de suggestieve resten van het **Circus van Maxentius**. Het heeft de typische langgerekte vorm van een renbaan voor wagenspannen (539 m. op een max. breedte van 91 m.). Op de "spina" (de lage scheidingsmuur in de arena) stond de obelisk, die Bernini op zijn Vierstromenfontein op de Piazza Navona heeft geplaatst. Bij de "carceres" (de "boxen" van waaruit de wagens startten) stonden 2 (redelijk goed bewaarde) torens. Achter het grafmonument en het circus bevinden zich belangrijke resten van een grote villa, die men ook aan Maxentius toeschrijft.

Enkele honderden meters verder vind je een van de meest vermaarde grafmonumenten van Rome. Het graf van **Cecilia Metella** is a.h.w. een "klassieke" ruïne. Het is een cilindervormig mausoleum met een diameter van 20 m., op een vierkant voetstuk en bekleed met travertijn. Een grote steen leert ons wie hier begraven lag: Cecilia, dochter van Quintus Metellus Creticus en de vrouw van Crassus (de zoon van de triumvir en één van de generaals van Caesar in Gallië). De late Republiek dus. Zo te zien had dit monument in de Oudheid al kantelen. De huidige zijn middeleeuws, van toen de Caetani het tot een onderdeel maakten van hun versterkt fort.

zich daar te verbergen, want de Keizerlijke administratie was perfect op de hoogte van het bestaan en de ligging van alle catacomben. Meer nog, ten tijde van edicten tegen de Christenen was de toegang tot catacomben uitdrukkelijk verboden. Die vervolgingen hebben natuurlijk wel een aantal martelaren opgeleverd, die dan in de catacomben begraven werden, wat op zijn beurt wat dan weer aanleiding gaf tot verering.

We zegden het hoger al: de begraafplaatsen lagen langs de uitvalswegen. We moeten ons daarbij toch realiseren dat Rome enkele eeuwen lang een miljoenenstad was. Zoveel wegen waren er nu ook

weer niet, en de doorsnee-Romein kon zich geen graffombe "à la Cecilia Metella" veroorloven. Geleidelijk aan ontstonden, langs allerlei wegen, een soort van "begrafeniscorporaties" (noem ze "uitvaartverzekeringen"), die de talloze doden (de gemiddelde leeftijd lag ergens tussen de 30 en 40 jaar!) een fatsoenlijke laatste rustplaats garandeerden. Zij waren, zeker in de eerste eeuwen, niet specifiek "christelijk": pas vanaf de 3de E. ontwikkelt de Paus een administratie hiervoor.

Ze maakten daarbij gebruik van de eigenschappen van de (vulkanische) tufsteen in de Romeinse ondergrond: hij laat zich gemakkelijk bewerken en verhardt wanneer hij aan de lucht wordt blootgesteld. Zo ontstonden ondergrondse galerijen (van ± 1 m. breed en 2 à 3 m. hoog), waarin **loculi** (een soort nissen) op meerdere rijen waren aangebracht. Hierin werden de overledenen bijgezet, en ze werden dan afgesloten met een sluitplaat in marmer of gebakken aarde. En als de beschikbare ruimte vol was ging men een verdieping lager: hoe dieper dus de graven, hoe jonger. Wie het zich kon permitteren liet een **hypogaeum** (een grafkamer voor de hele familie) of een **cubiculum** (een wat grotere ruimte waar een sarcofaag geplaatst werd) aanleggen.

Op de afdekplaten van de loculi, en in de hypogaea en cubicula werden namen en symbolen aangebracht (wij doen niet anders!). Je ziet daarin het Christendom zó groeien. De hele (wetenschappelijke en devotionele) discussie gaat dan over de vraag: wanneer is een symbool Christelijk?

Want wat blijkt? Heelwat symbolen die we als "christelijk" ervaren, hebben een veel oudere

"heidense" traditie, zaten - bij wijze van spreken - in de "catalogus" van de begrafenisondernemer, en zijn maar geleidelijk aan als "christelijk" ervaren en geïnterpreteerd. Zelfs een schijnbaar onbetwist symbool als de "Goede Herder" is in een duidelijk vóór-christelijke context aangetroffen! Het is maar vanaf het moment dat duidelijk herkenbare **bijbelse scènes** worden aangetroffen (zoals de "Vermenigvuldiging van de Broden of het "Doopsel van Jesus"), dat er geen discussie meer is. Maar dan zitten we vaak al op het einde van de 3de, begin 4de E

In die 4de E. kennen de catacomben een grote uitbreiding, maar in de 5de–6de E. werd de Romeinse Campagna herhaaldelijk geplunderd door "barbaren" en werden de meest vereerde relieken de stad ingehaald. Daar konden de heilige martelaren dan verder aanroepen worden in kerken, die hiervoor werden gebouwd, of in antieke gebouwen, die daaraan werden aangepast. Het meest spectaculaire vb. van dit laatste is het Pantheon. Toen Paus Bonifatius IV (608-615) dit Pantheon "cadeau" had gekregen van de (Oost-) Romeinse keizer Phocas, doopte hij het om tot de "S. Maria ad Martyres". Men zegt dat er toen wagenladingen vol beenderen naar het Pantheon zijn vervoerd!

Van dan af worden ze, op de catacomben van de H. Sebastiaan na, verlaten en vergeten. Pas vanaf de 16de E. werden ze herontdekt. En het zal je wel niet verwonderen dat hoofdzakelijk in de 19de E. de exploratie systematisch is gebeurd, en tegelijk een hele reeks romantische legenden zijn ontstaan.

De catacomben bij de S. Sebastiano.

Op de plek van deze catacomben passeerde de Via Appia door een ravijn. Beneden bevonden zich 3 mausolea, die waarschijnlijk aan de basis liggen van de begraafplaats. Als je die straks gaat bezoeken, zal je je 13 m (!) onder de vloer van de Kerk bevinden.

Toen de Kerk in de 3de E. eigenaar werd van het gebied, werden deze mausolea overdekt door een soort zaal, die de archeologen "tricia" noemden, de plaats waar een begrafenismaal genomen werd, een gewoonte die bij de Romeinen al langer bestond.

In de 4de E. werd daarboven een basilica gebouwd, die in eerste instantie gewijd was aan Sint Pieter en Sint Paulus (de "Basilica Apostolorum"), omdat daar, in omstandigheden die men niet kent, de resten van beide heiligen een tijd lang bewaard zijn, voordat de grote basilieken werden gebouwd. Hier werd in de vroege 4de E. ook het lichaam bijgezet van de H. Sebastiaan, een soldaat-martelaar onder Keizer Diocletianus (284-305).

Deze heilige werd snel erg populair, en in de 5de E. werd er een crypte gebouwd boven zijn graf. Heel de Middeleeuwen door is deze plek bezocht, de herinnering aan de Apostelen Petrus en Paulus (die ondertussen hun eigen basilieken hadden) verdween, en het werd de kerk van de H. Sebastiaan. Van deze driebeukige basilica werden in de 13de E. de bogen tussen de beuken dichtgemetseld. In de 17de E. werd de centrale beuk, die overgebleven was, radikaal aangepast: het is een plechtige ruimte met een mooi plafond. Maar je komt er na het bezoek aan de

catacomben vanzelf in uit.

Deze catacomben, we zegden het hoger al, zijn altijd open geweest voor de cultus. Vermits ook moderne toeristen nauwelijks iets kunnen "laten liggen", moet het de Middeleeuwen vergeven worden dat zij "hun relieken" hebben meegenomen. Door de intense bouwactiviteit is bovendien van de bovenste van de 4 verdiepingen waarop deze catacomben, zich situeren niet veel meer overgebleven! Gewoonlijk wordt de 2de verdieping bezocht.

Toch loont een bezoek zeer de moeite. De gangen en "loculi", de "hypogaea" en "cubicula" zijn er, en je zal ook in de "speciale" ruimten komen.

- Je passeert eerst in de **rechte zijbeuk** van de oude basilica, met resten van sarcofagen uit de catacomben.
- Je komt bij de (in zijn oorspronkelijke staat herstelde) **crypte** van de H. Sebastiaan.
- Je zal in **tricia** de gebedsbanken zien, waar de gelovigen knielden bij het "refrigerium" (het begrafenismaal).
- En er zijn tenslotte de **3 mausolea** uit de 1^e eeuw van het Keizerrijk met hun bakstenen gevel, fronton en travertijn-deurlijst. Het linker en het centrale mausoleum hebben mooie stucversieringen en inscripties, die wijzen op sektes die aanleunen bij het Christendom. In het centrale gebouw is er het letterwoord "_IXΘΥΣ_" (waarvan de letters de Griekse initialen zijn voor

"Jezus Christus, Gods Zoon, Redder"). Het rechter mausoleum tenslotte heeft een inscriptie met de naam van de eigenaar ("M. Clodius Hermes", 75 jaar oud), en is binnenin versierd met mooie schilderijen.